

Cải cách xây dựng liêm chính khoa học ở Trung Quốc trong những năm gần đây

Nguyễn Anh Chương*

Nhận ngày 1 tháng 11 năm 2022. Chấp nhận đăng ngày 22 tháng 3 năm 2023.

Tóm tắt: Những năm gần đây, Trung Quốc không ngừng thúc đẩy lĩnh vực khoa học và công nghệ nhằm phục vụ phát triển đất nước. Quá trình này đã làm nảy sinh nhiều vấn đề bất cập, trong đó, tình trạng vi phạm liêm chính khoa học được cho là đáng báo động và “chưa từng có trong lịch sử” của nước này. Đảng và Chính phủ Trung Quốc đã đặt ra yêu cầu tăng cường cải cách xây dựng tính liêm chính trong nghiên cứu khoa học. Các chính sách và biện pháp đề ra vừa mang tính vĩ mô, vừa cụ thể, chủ yếu tập trung vào việc hoàn thiện thể chế, cơ chế quản lý; thiết lập cơ sở dữ liệu quốc gia; cải tiến cơ chế đánh giá nghiên cứu khoa học; tăng cường sự lãnh đạo của đảng, chính quyền các cấp; xử lý nghiêm minh vi phạm quy định liêm chính khoa học. Bài viết tập trung làm rõ cải cách xây dựng liêm chính khoa học của Trung Quốc; một số kết quả và những vấn đề đặt ra đối với nước này.

Từ khóa: Khoa học, Trung Quốc, liêm chính.

Phân loại ngành: Sử học

Abstract: In recent years, China has constantly promoted science and technology growth to serve the development of the country. Along with this process, many inadequacies have arisen, including the “unprecedented”, and “alarming” violations of scientific integrity in the country's history. The Party and the Chinese Government have set out to radically implement the reforms that build integrity in scientific research. The policies and measures set out are both macro and specific in nature, mainly focusing on the improvement of institutions and management mechanisms; establishment of national databases; improvement of scientific research evaluation mechanisms; strengthening the leadership of parties and authorities at all levels; strictly handling violations of scientific integrity regulations. This article focuses on clarifying reforms that build China's scientific integrity; some of its results and issues.

Keywords: Science, China, integrity.

Subject classification: History

1. Mở đầu

Nằm trong tổng thể quá trình cải cách mở cửa, Đảng Cộng sản và Chính phủ Trung Quốc luôn coi trọng và đề ra nhiều chủ trương, chính sách phát triển nghiên cứu khoa học hướng tới mục tiêu xây dựng “Cường quốc khoa học và công nghệ” của thế giới (Tập Cận Bình, 2017). Thực tế những năm gần đây cho thấy, nền khoa học của Trung Quốc đã có những tiến bộ vượt bậc xét ở nhiều khía cạnh khác nhau. Tuy nhiên, vấn đề được nhiều người quan tâm là trong quá trình phát triển khoa học và công nghệ ở Trung Quốc đã làm nảy sinh những tiêu cực về “đạo đức nghiên cứu khoa học” (科研道德), “đạo đức học thuật” (学术道德), “liêm chính học thuật” (学术诚信) (Nguyễn Anh Chương, 2016: 178). Vấn đề đạo đức nghiên cứu khoa học bắt đầu được đặt ra trong giới học giả Trung Quốc từ những năm 80, 90 của thế kỷ XX (Hoàng Minh Quân, 2020: 120). Nó thực sự thu hút nhiều hơn sự quan tâm của cộng đồng khoa học và xã hội trong những năm gần đây, khi mà

* Trường Đại học Vinh.
Email: chuongna@vinhuni.edu.vn

tình trạng vi phạm diễn ra ở mức đáng báo động và được cho là “chưa từng có trong lịch sử” nước này (Chu Bang Phần, 2019). Học giả Trung Quốc Triệu Dũng (2021) cho rằng, một trong những nguyên nhân chủ yếu của tình trạng này chính là trong một thời gian dài Trung Quốc chưa có hệ thống cơ chế quản lý giám sát mang tính tổng thể.

Chỉ trong vòng chưa đầy hai tháng, ngày 30/5 và ngày 3/7/2018, Văn phòng Trung ương Đảng và Văn phòng Quốc vụ viện Trung Quốc cùng phối hợp ban hành hai văn kiện đáng quan tâm, gồm có: “Một số ý kiến về tăng cường hơn nữa xây dựng liêm chính nghiên cứu khoa học” (关于进一步加强科研诚信建设的若干意见); “Ý kiến về đi sâu cải cách đánh giá dự án, đánh giá nhân tài, đánh giá đơn vị” (关于深化项目评审,人才评价,机构评估改革的意见). Đây là lần đầu tiên yêu cầu cải cách xây dựng liêm chính khoa học chính thức được quy định cụ thể trong các văn bản quan trọng của cơ quan đảng và chính quyền Trung Quốc. Những văn bản này cùng với sự ra đời của một số chính sách liên quan sau đó đã hoàn thiện cơ bản hệ thống quản trị đối với liêm chính khoa học ở Trung Quốc. Dường như các cấp lãnh đạo cao nhất ở Trung Quốc ý thức được những vấn đề tiêu cực đã và đang diễn ra sẽ ảnh hưởng trực tiếp đến chiến lược phát triển khoa học, vốn được xem là động lực quan trọng để phát triển đất nước (David Cyranoski, 2018). Cải cách thực hiện liêm chính khoa học của Trung Quốc nhằm đảm bảo tuân thủ “Quy phạm học thuật”, “Quy phạm đạo đức khoa học” (Chu Bang Phần, 2021); qua đó xây dựng môi trường học thuật lành mạnh, thực chất, đáp ứng chuẩn mực quốc tế trong bối cảnh toàn cầu hóa và hội nhập sâu rộng. Việc Trung Quốc ban hành và đẩy mạnh thực hiện một loạt chính sách, biện pháp tăng cường xây dựng liêm chính khoa học được một số học giả Trung Quốc đánh giá cao. Có người cho rằng, những nỗ lực thay đổi văn hóa khoa học ở Trung Quốc sẽ là chìa khóa để giảm thiểu những hành vi vi phạm liêm chính trong nghiên cứu khoa học (Lin Zhang và cộng sự, 2022: 468). Tuy nhiên, cũng có những học giả không khỏi lo lắng về tính hiệu quả của nó trong quá trình áp dụng thực hiện vì nhiều nguyên nhân khác nhau. Thu Bang Phần (2019) cho rằng, sự không đồng bộ, chồng chéo giữa một số quy định cũng như việc xử lý thiếu tính răn đe đối với một số trường hợp vi phạm đạo đức học thuật điển hình trong thời gian qua có thể sẽ làm cho hiệu lực của các chính sách cải cách suy giảm.

Để có cái nhìn tổng thể, bài viết này sẽ tập trung làm rõ cải cách xây dựng liêm chính trong nghiên cứu khoa học của Trung Quốc.

2. Cải cách xây dựng liêm chính khoa học ở Trung Quốc

2.1. Nguyên tắc thực hiện

Trung Quốc xác định liêm chính khoa học là nền tảng của đổi mới sáng tạo khoa học và công nghệ. Quá trình thực hiện liêm chính khoa học phải tuân thủ bốn nguyên tắc cơ bản:

Thứ nhất là phân định trách nhiệm rõ ràng, phối hợp đồng bộ, hiệu quả giữa các chủ thể liên quan. Chính phủ, các bộ, ngành theo chức năng, nhiệm vụ xây dựng các chính sách vĩ mô, kế hoạch thực hiện tổng thể, quy định cụ thể trách nhiệm của từng cơ quan, đơn vị, tổ chức, cá nhân liên quan đến hoạt động khoa học và công nghệ; tăng cường sự liên kết, hợp đồng nhip nhàng, thông suốt, chia sẻ trách nhiệm để huy động tối đa cả hệ thống chính trị, toàn xã hội cùng tham gia vào quá trình xây dựng liêm chính khoa học.

Thứ hai là thúc đẩy thực hiện có hệ thống, đột phá có trọng điểm. Xây dựng hệ thống đảm bảo liêm chính khoa học vừa phù hợp với quy luật phát triển nghiên cứu khoa học, vừa đáp ứng mục tiêu trở thành cường quốc khoa học và công nghệ; Kiên trì định hướng nội dung, thực hiện các khâu đột phá có trọng điểm đáp ứng thực tiễn phát triển của đất nước; Quản lý, giám sát, điều tra và xử lý nghiêm minh đối với các vi phạm liêm chính trong nghiên cứu khoa học, qua đó nâng cao ý thức, trách nhiệm của tập thể, cá nhân chấp hành quy định, tối ưu hóa môi trường hoạt động nghiên cứu khoa học.

Thứ ba là khuyến khích đổi mới sáng tạo và chấp nhận thất bại trong nghiên cứu. Tôn trọng tối đa các ý tưởng khoa học, tư duy đổi mới sáng tạo, sự lựa chọn phương pháp và cách thức tổ chức nghiên cứu phù hợp với mục tiêu đặt ra; Đề cao kết quả và giá trị nghiên cứu mang tính thăm dò, khám phá lĩnh vực mới, phát minh mới; Thiết lập cơ chế khuyến khích đổi mới sáng tạo, chấp nhận thất bại, biết rút ra bài học sửa chữa và không ngừng tiến bộ.

Thứ tư là thực hiện giải trình trách nhiệm, “cơ chế truy cứu suốt đời” (终身追究制). Thông qua việc đẩy mạnh tuyên truyền giáo dục, hướng dẫn, thỏa thuận, giám sát, phản biện xã hội để xây dựng môi trường thể chế, ý thức tự giác, kỷ luật nghiêm khắc đối với bản thân trong hoạt động nghiên cứu khoa học; trao cơ hội nghiên cứu cho người tin cậy, hạn chế đối với người không đáng tin cậy; đảm bảo việc thực hiện giải trình, truy cứu trách nhiệm đến cùng đối với những người vi phạm nghiêm trọng về tính liêm chính, đạo đức khoa học (Văn phòng Trung ương Đảng, Văn phòng Quốc vụ viện Trung Quốc, 2018a).

2.2. Một số chính sách và biện pháp chủ yếu

2.2.1. Hoàn thiện hệ thống thể chế gắn với trách nhiệm của tập thể và cá nhân

Trung Quốc từng bước hoàn thiện hệ thống thể chế quản lý thực hiện liêm chính trong khoa học theo hướng phát huy tối đa vai trò của cả hệ thống chính trị từ trên xuống dưới. Bộ Khoa học và Công nghệ, Viện Khoa học xã hội Trung Quốc là hai cơ quan chịu trách nhiệm chủ trì xây dựng chính sách vĩ mô, điều phối toàn bộ quá trình thực hiện liêm chính khoa học. Trong đó, Bộ Khoa học và Công nghệ phụ trách lĩnh vực khoa học tự nhiên, Viện Khoa học xã hội phụ trách lĩnh vực khoa học xã hội. Các bộ, ngành trung ương, địa phương, các cơ quan, đơn vị, tổ chức liên quan có nhiệm vụ phối hợp, huy động mọi nguồn lực triển khai thực hiện, giám sát đảm bảo hiệu lực, hiệu quả ngay tại đơn vị. Các học viện, đơn vị nghiên cứu, trường đại học, tổ chức xã hội (hội học thuật, hiệp hội nghề nghiệp, hội nghiên cứu,...) có nhiệm vụ tuyên truyền giáo dục, thực hiện tự giác, tự quản lý và tự chịu trách nhiệm; ban hành các bộ quy tắc, quy phạm về thực hiện liêm chính nghiên cứu khoa học đảm bảo theo quy định chung, phù hợp với thực tiễn của từng cơ quan, đơn vị, tổ chức.

Những người trực tiếp nghiên cứu hoặc tham gia đánh giá, phục vụ nghiên cứu (học giả, nghiên cứu viên, chuyên gia, kỹ thuật viên, nghiên cứu sinh, sinh viên,...) phải tuân thủ quy phạm đạo đức học thuật, đảm bảo các chuẩn mực về liêm chính trong học thuật. Một số hành vi được coi là vi phạm liêm chính khoa học, bao gồm: (i) đạo văn, cải biến, chiếm đoạt kết luận, thành quả nghiên cứu của người khác; (ii) ngụy tạo số liệu, tài liệu, văn bản, trích dẫn, chú thích trong nghiên cứu; (iii) bịa đặt sự thật, giả tạo kết quả nghiên cứu; (iv) tổ chức, tham gia mua bán, thuê người khác viết hộ hoặc viết hộ các dự án, đề tài nghiên cứu, luận văn, luận án, bài báo khoa học; (v) tự hư cấu tổ chức, cá nhân hợp tác, đứng tên nhưng không trực tiếp tham gia, không có đóng góp cho công trình nghiên cứu; (vi) giả mạo hồ sơ kết quả đánh giá, bình duyệt đồng cấp; (vii) giả mạo chữ ký, sử dụng bất hợp pháp con dấu của cơ quan, tổ chức, khai man lí lịch khoa học, làm giả thuyết minh, kế hoạch nghiên cứu để được nhận kinh phí hỗ trợ các dự án, đề tài khoa học từ quỹ khoa học và công nghệ, các hình thức tuyên dương khen thưởng khác (Bộ Giáo dục nước Cộng hòa Nhân dân Trung Hoa, 2016; Văn phòng Trung ương Đảng, Văn phòng Quốc vụ viện Trung Quốc, 2018a).

Ngoài ra, yêu cầu đối với cá nhân chủ trì dự án, đề tài nghiên cứu, hướng dẫn học viên, sinh viên cần phải nghiêm túc, gương mẫu; chịu trách nhiệm cá nhân trong tổ chức thẩm định, rà soát công trình nghiên cứu do mình chủ trì hoặc hướng dẫn, bao gồm: sự trung thực về số liệu thí nghiệm, thực nghiệm, dữ liệu khảo sát; mức độ tin cậy về phương pháp, nội dung, đóng góp của nghiên cứu; mức độ trùng lặp, tính hợp pháp của thủ tục hồ sơ liên quan. Đối với các chuyên gia bình duyệt, thẩm định, kiểm toán kinh phí khoa học phải tuân thủ đạo đức nghề nghiệp, yêu cầu về

liêm chính khoa học. Theo quy định, bộ phận này hoạt động độc lập, đảm bảo kết quả đánh giá trung thực; có trách nhiệm tư vấn, đề xuất sáng kiến cải tiến thẩm định, việc thực hiện liêm chính khoa học (Văn phòng Trung ương Đảng, Văn phòng Quốc vụ viện Trung Quốc, 2018b).

2.2.2. Quản lý toàn diện hoạt động nghiên cứu, xây dựng liêm chính khoa học

Trung Quốc siết chặt quản lý hoạt động nghiên cứu để đảm bảo yêu cầu xây dựng liêm chính khoa học có hiệu quả, thực chất. Công tác quản lý ở các cấp tập trung vào một số nội dung: quản lý quy trình xây dựng, đề xuất, phê duyệt, tổ chức triển khai, cam kết thực hiện yêu cầu về chuẩn mực khoa học đối với các dự án, đề tài khoa học và công nghệ; giám sát chặt chẽ công tác thẩm định, đánh giá, bình duyệt, phản biện, kinh phí nghiên cứu; thực hiện cơ chế đánh giá sử dụng sản phẩm đầu ra, kết quả nghiên cứu gắn với lý luận và thực tiễn, coi trọng giá trị phục vụ phát triển kinh tế - xã hội; tăng cường công tác giám sát, thanh tra, kiểm tra việc thực hiện liêm chính khoa học đối với các công trình, sản phẩm nghiên cứu. Chính phủ quy định, hướng dẫn về điều tra, xử lý vi phạm; phân loại đánh giá mức độ liêm chính trong nghiên cứu khoa học; hệ thống cơ sở dữ liệu quốc gia về liêm chính khoa học của chính phủ. Trên cơ sở đó, các bộ, ngành liên quan ban hành quy định cụ thể về việc thụ lý đơn thư khiếu nại tố cáo, phân công cán bộ phụ trách giải quyết, quy trình điều tra, thẩm tố, cơ chế bảo vệ người tố cáo và người bị tố cáo. Các đơn vị sự nghiệp, cơ sở giáo dục đại học, tổ chức xã hội,... chủ động xây dựng bộ công cụ quản lý nội bộ, quy định chi tiết về nội dung, hình thức giáo dục, biện pháp phòng ngừa; biên bản ghi nhớ, nhật ký hoạt động khoa học; công tác bảo quản, lưu trữ hồ sơ nghiên cứu. Ngành xuất bản và thông tin truyền thông xây dựng hệ thống tạp chí khoa học theo chuẩn mực quốc tế, từng bước nâng cao chất lượng, uy tín của một số tạp chí trên diễn đàn học thuật thế giới. Các tạp chí khoa học không ngừng cải tiến chất lượng phản biện, bình duyệt bản thảo, kiểm soát chặt chẽ quy trình, thủ tục công bố các sản phẩm khoa học (Văn phòng Trung ương Đảng, Văn phòng Quốc vụ viện Trung Quốc, 2018a). Tháng 12/2020, thông qua đánh giá phân loại tiêu chí cụ thể của các hội đồng, Thư viện khoa học quốc gia Trung Quốc đã công bố danh sách 65 tạp chí khoa học quốc tế đáng ngờ (các tạp chí này đều thuộc danh mục Web of Science) có liên quan đến học giả Trung Quốc. Tháng 12/2021, Trung Quốc tiếp tục công bố danh sách cập nhật gồm 35 tạp chí quốc tế thuộc diện “cảnh báo sớm” đối với các học giả nghiên cứu. Những bài báo công bố trên các tạp chí này có thể không được xem xét phê duyệt đề tài nghiên cứu, kinh phí tài trợ, bổ nhiệm chuyên môn, khen thưởng (David Cyranoski, 2018). Bộ Giáo dục, Bộ Khoa học và Công nghệ Trung Quốc ban hành văn bản yêu cầu tất cả các cơ sở nghiên cứu, trường đại học trong cả nước quản lý nghiêm ngặt công bố khoa học của cán bộ, người học, trong đó xóa bỏ xu hướng chỉ coi trọng bài báo trong đánh giá nghiên cứu, chú trọng thực chất, không chạy theo thành tích số lượng (Bộ Giáo dục, Bộ Khoa học và Công nghệ nước Cộng hòa Nhân dân Trung Hoa, 2020).

2.2.3. Thiết lập hệ thống cơ sở dữ liệu quốc gia về liêm chính khoa học

Trung Quốc từng bước thiết lập hệ thống cơ sở dữ liệu thông tin tổng thể về xây dựng liêm chính khoa học từ trung ương đến cơ sở. Quá trình này diễn ra thông qua các đợt thu thập, tổng hợp, biên tập thông tin từ nhiều nguồn cung cấp của các tập thể, cá nhân liên quan. Ví dụ, đợt điều tra, thu thập thông tin tháng 4-7/2021 đã có hơn 2 nghìn cơ quan, đơn vị, tổ chức và trên 900 nghìn người cùng tham gia và được triển khai ở hầu hết các địa phương trong cả nước. Đến nay, Trung Quốc đã hoàn thiện danh mục thông tin với nguồn dữ liệu lên đến hàng triệu mã hóa liên quan đến việc bảo đảm liêm chính trong nghiên cứu khoa học, bao gồm: danh sách các đơn vị, tổ chức, cá nhân, nhóm nghiên cứu; danh sách những trường hợp có hành vi sai trái trong học thuật; danh mục, nội dung các nhiệm vụ trọng điểm, dự án, đề tài, luận văn; danh mục, thứ hạng, chất lượng của các

tạp chí khoa học trong và ngoài nước; kho dữ liệu về các công trình, bài báo khoa học đã được công bố... Các danh mục này tương ứng với từng loại hình, lĩnh vực, ngành/chuyên ngành khoa học và công nghệ, phương pháp tìm kiếm chi tiết, khai thác sử dụng cho mỗi loại thông tin khác nhau khi truy cập. Cùng với đó, các nội dung, phương pháp và phạm vi ứng dụng thông tin trong quản lý thực hiện liên chính khoa học cũng đã được chuẩn hóa; hoàn thiện việc kết nối liên thông, chia sẻ dữ liệu hệ thống mạng lưới thông tin trong toàn quốc để phục vụ kịp thời cho công tác giám sát, điều tra và xử lý vi phạm liên chính khoa học (Cục Thống kê quốc gia, 2021).

2.2.4. Cải tiến cơ chế đánh giá và giám sát đánh giá nghiên cứu khoa học

Nhằm đảm bảo tính minh bạch, thực chất và công bằng trong nghiên cứu học nói chung, tuân thủ thực hiện liên chính khoa học nói riêng, Trung Quốc đã từng bước cải tiến cơ chế, quy trình đánh giá và giám sát đánh giá các dự án, đề tài, người thực hiện. Tối ưu hóa việc quản lý đánh giá thông qua các giải pháp: Xây dựng quy định hướng dẫn thực hiện các dự án, đề tài nghiên cứu phục vụ chiến lược khoa học và công nghệ quốc gia; đảm bảo khách quan, công khai trong xét duyệt, đánh giá; thực hiện cơ chế tuyển chọn và sử dụng đội ngũ chuyên gia tham gia đánh giá; thắt chặt quy trình hoạt động đánh giá và nghiệm thu kết quả các dự án, đề tài nghiên cứu; đổi mới cơ chế, hình thức khen thưởng, kỷ luật liên quan đến hoạt động khoa học và công nghệ; sử dụng kết quả đánh giá và giám sát đánh giá để làm căn cứ xét duyệt kinh phí hỗ trợ nghiên cứu cho các tập thể, cá nhân. Thiết lập bộ chỉ số đánh giá cá nhân, trong đó nhóm nghiên cứu chú trọng về đạo đức học thuật, năng lực chuyên môn (Bộ Khoa học và Công nghệ nước Cộng hòa Nhân dân Trung Hoa, 2020).

2.2.5. Tăng cường sự lãnh đạo của tổ chức đảng, chính quyền các cấp

Các tổ chức đảng từ trung ương đến địa phương tăng cường công tác lãnh đạo, phân công trách nhiệm đối với tập thể, cá nhân phụ trách xây dựng tính liên chính trong nghiên cứu khoa học. Chính quyền các cấp vận dụng linh hoạt các quy định, chủ động xây dựng cơ chế xác định mục tiêu, nhiệm vụ, bộ phận hoặc cá nhân phụ trách đảm bảo yêu cầu về tiến độ thời gian, hiệu quả thực hiện. Bộ Khoa học và Công nghệ chủ trì thiết lập hệ thống giám sát tập trung, định kỳ mỗi năm một lần hoặc đột xuất tổ chức công bố kết quả thực hiện liên chính khoa học trong cả nước; biểu dương khen thưởng những người có nhiều đóng góp, đồng thời ban hành thông báo kết quả xử lý, phê bình công khai đối với tập thể, cá nhân thực hiện không nghiêm túc hoặc vi phạm quy định. Văn phòng Trung ương đảng và Quốc vụ viện Trung Quốc cũng giao cho lãnh đạo cấp ủy, chính quyền các cấp chịu trách nhiệm chính trong việc chỉ đạo điều tra, công khai kết quả xử lý vi phạm tại địa phương, đơn vị. Các cơ quan quản lý khoa học và công nghệ, tổ chức nghề nghiệp thực hiện vai trò giám sát và phản biện xã hội, khai thông các kênh tố giác người vi phạm hoặc người có trách nhiệm liên đới về vi phạm.

2.2.6. Xử lý vi phạm quy định liên chính khoa học

Chính phủ Trung Quốc giao cho Bộ Khoa học và Công nghệ, Viện Khoa học xã hội chịu trách nhiệm xây dựng quy định chung về xử lý vi phạm liên chính khoa học; thiết lập cơ chế phối hợp với các cơ quan tiến hành điều tra và xử lý vi phạm; chủ trì thanh, kiểm tra liên ngành đối với những vi phạm nghiêm trọng. Công an, quản lý thị trường tăng cường kiểm tra, trấn áp và xử lý kịp thời các dịch vụ trung gian môi giới, tổ chức mua bán, viết thuê luận văn, công trình nghiên cứu, bài báo khoa học... Ngoài ra, Trung Quốc cũng xử lý nghiêm đối với những người chống đối, không hợp tác điều tra hoặc tìm cách che giấu, tẩu tán hồ sơ tài liệu liên quan; những người cố tình bịa đặt, vu khống, tố cáo sai sự thật nhằm hạ thấp uy tín, gây ảnh hưởng đến đơn vị, tổ chức, cá nhân bị tố cáo.

Trung Quốc đặt ra yêu cầu xử lý “không khoan nhượng” (零容忍), thực hiện việc giải trình trách nhiệm suốt đời đối với những trường hợp vi phạm quy định liên chính khoa học. Tùy theo nội dung, tính chất, mức độ vi phạm sẽ bị xử lý: (i) xóa bỏ tư cách chuyên gia thẩm định, đánh giá, bình duyệt; (ii) chấm dứt hợp đồng dự án, đề tài nghiên cứu và thu hồi kinh phí hỗ trợ, tài trợ đã được phê duyệt trước đó; (iii) Không cho phép người vi phạm tiếp tục đăng ký các dự án, đề tài mới hay tham gia các hoạt động học thuật hoặc công việc có liên quan đến lĩnh vực khoa học và công nghệ trong thời hạn nhất định tùy theo mức độ; (iv) hủy bỏ quyết định và thu hồi giải thưởng, khen thưởng, chứng nhận và các hình thức vinh danh nghiên cứu khoa học; (v) thu hồi hoặc ngừng cấp học vị, học hàm, bằng cấp, chứng chỉ nghề nghiệp, hồ sơ nghiên cứu, giảng dạy, học tập; (vi) chấm dứt hợp đồng làm việc, hợp đồng lao động, không tiếp tục giới thiệu, đề bạt, bổ nhiệm; (vii) đưa danh sách vào cơ sở dữ liệu quốc gia thuộc diện theo dõi, giám sát đặc biệt đối với những trường hợp vi phạm nghiêm trọng. Đối với những hành vi “tham nhũng học thuật” (学术腐败), tham ô kinh phí nghiên cứu thì cơ quan an ninh sẽ tiến hành điều tra và xử lý theo pháp luật. Đối với các đơn vị, tổ chức thiếu trách nhiệm, bao che cho hành vi gian lận để nhận kinh phí dự án, đề tài nghiên cứu, giải thưởng thì cơ quan quản lý trực tiếp sẽ làm việc với người đứng đầu đơn vị, tổ chức; đồng thời tạm dừng mọi hoạt động liên quan đến vi phạm, chuyển hồ sơ tài liệu cho cơ quan có thẩm quyền cao hơn tiến hành xử lý (Văn phòng Trung ương Đảng, Văn phòng Quốc vụ viện Trung Quốc, 2018a). Cuối năm 2019, Chính phủ Trung Quốc thành lập Ủy ban đạo đức khoa học và công nghệ quốc gia với thành phần gồm các nhà quản lý, chuyên gia, nhà khoa học có uy tín được giới thiệu từ nhiều lĩnh vực khác nhau. Cơ quan này trực thuộc chính phủ, có nhiệm vụ phối hợp với bộ, ngành quản lý, cơ quan nghiên cứu để xây dựng và triển khai kế hoạch giám sát liên chính khoa học; xây dựng danh mục hoạt động được coi là có nguy cơ cao về vi phạm liên chính khoa học do các nhà khoa học trong cả nước đề xuất; tư vấn xây dựng các cơ chế chính sách, quy định liên quan (Nguyễn Anh Chương, 2023: 71).

3. Một số kết quả và những vấn đề đặt ra đối với Trung Quốc

3.1. Một số kết quả

Cải cách thực hiện liên chính khoa học đã giúp Trung Quốc giải quyết được phần nào tiêu cực liên quan đến nghiên cứu khoa học, nâng cao chất lượng, tiềm lực khoa học và công nghệ với tư cách là một nước đi sau. Điều này được thể hiện khá rõ thông qua một vài chỉ số trong tương quan so sánh với các nước trên thế giới. Nếu như 10 năm trước, Trung Quốc mới chỉ đóng góp khoảng 6,4% trong tổng số công trình khoa học được trích dẫn nhiều nhất thế giới (trong khi đó Mỹ chiếm đến 41,2%) thì hiện nay đã chiếm khoảng 27,2%, vượt qua Mỹ (24,9%) để xếp ở vị trí thứ nhất của thế giới. Tỷ lệ đóng góp này vượt xa so với một số nước thuộc nhóm dẫn đầu về số lượng công trình được trích dẫn nhiều nhất thế giới, như: Anh (5,5%), Đức (3,9%), Australia (3,2%) (Bảo Như, 2022). Trung Quốc hiện là quốc gia dẫn đầu về nghiên cứu ứng dụng và công nghệ, tạo ra nhiều phát minh, sáng chế, trong đó chủ yếu là lĩnh vực công nghệ bán dẫn, chip máy tính, trí tuệ nhân tạo, điện toán đám mây... Trong số 100 bài báo khoa học về trí tuệ nhân tạo được trích dẫn nhiều nhất thế giới giai đoạn 2016-2020 thì có đến 21 bài (chiếm gần ¼ của thế giới) đến từ các nhà khoa học Trung Quốc. Tính đến năm 2021, nước này có khoảng 3,5 triệu bằng sáng chế đang còn thời hạn hiệu lực, trong đó có khoảng 77% bằng sáng chế thuộc các đơn vị, tổ chức, cá nhân trong nước, khoảng 23% của nước ngoài đăng ký. Chỉ tính trong năm 2021, Cục sở hữu trí tuệ Trung Quốc đã cấp gần 700 nghìn bằng sáng chế các loại (tăng gần 31% so với năm 2020); khoảng 3,1 triệu bằng giải pháp hữu ích (tăng 31% so với năm 2020) cho các tập thể và cá nhân đăng ký. Trung Quốc hiện là quốc gia đóng góp lớn nhất cho hoạt động nghiên cứu và phát triển của toàn

thế giới, chiếm tỉ lệ khoảng 29%. Trong khi Mỹ chỉ chiếm khoảng 23%, châu Âu khoảng 17%, Hàn Quốc và Nhật Bản khoảng 9%, các nước thuộc Liên minh châu Âu khoảng 17%, các nước châu Á khác khoảng 7% và các nước còn lại của thế giới khoảng 14% (Bảo Như, 2022). Riêng trong năm 2022, kinh phí đầu tư cho nghiên cứu khoa học, phát triển và ứng dụng công nghệ của Trung Quốc đạt khoảng 2,79 nghìn tỷ Nhân dân tệ (tương đương khoảng 440 tỷ USD), tăng 14,2% so với năm 2021 (Cục Thống kê quốc gia, 2021). Đây được xem là con số kỷ lục của một quốc gia đang phát triển trong quá trình thực hiện chiến lược khoa học và công nghệ cùng với những nỗ lực thúc đẩy liên chính khoa học để hội nhập quốc tế có hiệu quả.

3.2. Những vấn đề đặt ra

Một là, hiện tượng mua bán, viết thuê luận văn, luận án, công trình, bài báo khoa học ở Trung Quốc vẫn còn diễn ra khá phổ biến. Sự ra đời của những “công ty môi giới trung gian” ở Trung Quốc đóng vai trò kết nối giữa người có nhu cầu và nguồn cung cấp. Sự hoạt động công khai của nó đã tạo nên thị trường giao dịch “sôi động”, trở thành “ngành công nghiệp” thu lợi nhuận khổng lồ (Chu Bang Phần, 2019). Hiện tượng giả mạo kết quả bình duyệt, chữ ký, con dấu, lý lịch khoa học, hồ sơ tài liệu để được nhận kinh phí tài trợ cho các dự án, đề tài hay nhận danh hiệu, khen thưởng thành tích khoa học,... vẫn không thuyên giảm.

Hai là, vi phạm liên chính khoa học ở Trung Quốc đã vượt ra khỏi phạm vi quốc gia và ảnh hưởng ra cả thế giới. Số lượng bài báo của tác giả Trung Quốc bị rút lại chiếm trên 26% số lượng của cả thế giới. Giai đoạn 2016-2020, trong số 1.187 bài báo bị rút lại trên 54 tạp chí (nằm trong danh mục 65 tạp chí bị nghi ngờ do Trung Quốc công bố) thì có đến 1.085 bài (chiếm 91,4%) là của tác giả Trung Quốc. Hầu hết các tạp chí trong danh sách này đều có lịch sử thu hồi các bài báo của Trung Quốc (Lin Zhang et al., 2022: 468). Điển hình như vào năm 2017, *Tạp chí Tumor Biology* đã đồng loạt rút lại 107 bài báo được công bố bởi các tác giả Trung Quốc sau khi nhà xuất bản tạp chí (thời điểm đó là Springer Nature) phát hiện có sự giả mạo trong đánh giá đồng cấp. Trung Quốc đã phải mở cuộc điều tra và xử phạt trên 100 người vi phạm, thu hồi hơn 40 dự án do Quỹ Khoa học tự nhiên quốc gia của Trung Quốc tài trợ (Li Tang, 2018: 591).

Ba là, theo học giả Trung Quốc, việc xử lý một số vụ việc vi phạm liên chính khoa học thiếu tính khách quan, triệt để và răn đe đã gây ảnh hưởng về tính hiệu quả của các chính sách. Chẳng hạn, như vụ giả mạo dự án nghiên cứu công nghệ chip điện tử “hán tân số 1” (汉芯一号) của Trần Tiến (Đại học Giao thông Thượng Hải) để nhận kinh phí đầu tư lên đến hàng trăm triệu Nhân dân tệ từ Quỹ Khoa học và Công nghệ quốc gia. Mặc dù vi phạm nghiêm trọng liên chính khoa học, lừa đảo một số tiền tài trợ lớn của nhà nước nhưng ông này và những người liên quan không bị truy tố trước pháp luật (Chính phủ Nhân dân Trung ương nước Cộng hòa Nhân dân Trung Hoa, 2006). Hay như nghiên cứu liên quan về công nghệ chỉnh sửa gen của Hàn Xuân Vũ (Đại học Khoa học và Công nghệ Hà Bắc) công bố trên *Tạp chí Nature Biotechnology*, nhưng sau đó đã bị rút lại do giả mạo khoa học. Tuy nhiên, báo cáo kết quả điều tra xử lý (8/2018) lại khẳng định không có sự gian lận chủ quan nào được tìm thấy đối với nhóm tác giả trong nghiên cứu này (Mạng tân hoa, 2018).

Bốn là, việc quản lý giám sát thiếu chặt chẽ về chuyên môn đã dẫn đến một số vi phạm nghiêm trọng chuẩn mực đạo đức trong nghiên cứu khoa học, gây bất bình đối với dư luận cả trong và ngoài nước. Chẳng hạn, vào cuối năm 2018, Hạ Kiến Khuê (Đại học Khoa học và Công nghệ phương Nam) cùng với nhóm nghiên cứu của mình công bố đã dùng kỹ thuật chỉnh sửa bộ gen của phôi thai và được cấy vào người mẹ để sinh ra những em bé. Vụ việc này lập tức gây ra luồng dư luận chỉ trích gay gắt không chỉ ở Trung Quốc mà còn lan rộng ra thế giới do vi phạm nghiêm trọng luân lý, đạo đức khoa học. Trong khi chính quyền kết tội đây là “hành vi y tế bất hợp pháp” (Đại học Khoa học và Công nghệ phương Nam, 2018) thì nhiều nhà khoa học Trung Quốc đã cùng thảo

luận và tuyên bố đây là nghiên cứu phi đạo đức, là đòn giáng mạnh đối với nền khoa học Trung Quốc (Triệu Dũng, 2021). Cộng đồng khoa học thế giới đã phải lên án, phản đối mạnh mẽ và kêu gọi cấm phổ biến nghiên cứu chỉnh sửa phôi thai dùng để cấy ghép trên toàn cầu.

4. Kết luận

Việc ban hành một loạt chính sách xây dựng liên chính trong nghiên cứu khoa học cho thấy, sự nhạy bén kịp thời trong nhận thức cũng như hành động của giới lãnh đạo Trung Quốc trước một vấn đề được nhiều người quan tâm; thể hiện quyết tâm chấn chỉnh sai phạm về liên chính khoa học, thúc đẩy xây dựng môi trường học thuật lành mạnh. Hệ thống pháp luật, thể chế, cơ chế quản lý, giám sát, kiểm tra, xử lý vi phạm về liên chính khoa học của Trung Quốc từng bước được hoàn thiện. Các chính sách, biện pháp thực hiện khá toàn diện, đảm bảo tính vĩ mô cũng như vi mô. Nguyên tắc cơ bản, nội dung yêu cầu xây dựng sự liên chính trong nghiên cứu được quy định tương đối đầy đủ và chi tiết. Trách nhiệm của các bộ ngành, địa phương, cơ quan, đơn vị liên quan được phân định rõ ràng. Các chính sách và biện pháp này ra đời được xem như là một sự tuyên chiến mạnh mẽ đối với hành vi vi phạm liên chính trong nghiên cứu khoa học ở Trung Quốc.

Mặc dù đã có những chuyển biến lớn nhưng trên thực tế Trung Quốc đang phải đối mặt với hàng loạt hạn chế và thách thức đặt ra. Tình trạng vi phạm quy định về liên chính khoa học ở nước này vẫn diễn ra dưới nhiều hình thức, mức độ và tính chất khác nhau. Thậm chí, có học giả Trung Quốc còn cho rằng, một số vụ việc vi phạm trong thời gian gần đây đã gây ra chấn động trong giới học thuật và chưa từng có trong lịch sử cả về mức độ vi phạm nghiêm trọng cũng như thu hút nhiều sự quan tâm của cộng đồng khoa học và xã hội (Chu Bang Phần, 2019). Những hạn chế đang đặt ra thách thức không nhỏ đối với cải cách xây dựng liên chính trong nghiên cứu khoa học ở Trung Quốc hiện nay.

Tài liệu tham khảo

- Bảo Như. (2022). Xuất bản khoa học: Trung Quốc vươn lên dẫn đầu. <https://khoa hocphattrien.vn/khoa-hoc/techfest-dong-bang-song-cuu-long-lien-ket-khai-pha-tiem-nang/2022102704153119p1c160.htm>
- Bộ Giáo dục nước Cộng hòa Nhân dân Trung Hoa. (2016). *Biện pháp phòng chống và xử lý hành vi bất chính học thuật trong các trường đại học*, ban hành ngày 16 tháng 6 năm 2016. Số 40 [中华人民共和国教育部, “高等学校预防与处理学术不端行为办法”, 印发2016年6月16日, 第40号].
- Bộ Giáo dục, Bộ Khoa học và Công nghệ nước Cộng hòa Nhân dân Trung Hoa. (2020). Thông tư về một số ý kiến quy định hướng dẫn đánh giá chuẩn xác trong xây dựng sử dụng chỉ số liên quan bài báo SCI của các trường đại học và cao đẳng, ban hành ngày 20 tháng 2 năm 2020. Số 2 [中华人民共和国教育部, 科学技术部, “关于规范高等学校SCI论文相关指标使用树立正确评价导向的若干意见”的通知, 印发2020年2月20日, 第2号].
- Bộ Khoa học và Công nghệ nước Cộng hòa Nhân dân Trung Hoa. (2020). *Thông tư về một số biện pháp xóa bỏ xu hướng “duy bài báo” trong đánh giá nghiên cứu khoa học*, ban hành ngày 17 tháng 2 năm 2020. Số 37 [中华人民共和国科学技术部, “关于破除科技评价中“唯论文”不良导向的若干措施（试行）”的通知, 印发2020年2月17日, 第37号].
- Chính phủ Nhân dân Trung ương nước Cộng hòa Nhân dân Trung Hoa. (2006). *Đại học Giao thông Thượng Hải thông báo ý kiến xử lý về nghi ngờ giả mạo loạt chip “hán tân”*, ngày 12 tháng 5 năm 2006 [中华人民共和国中央人民政府. (2006). 上海交通大学通报“汉芯”系列芯片涉嫌造假的处理意见, 2006年5月12日]. http://www.gov.cn/jrzq/2006-05/12/content_279145.htm
- Cục Thống kê quốc gia. (2021). *Niên giám thống kê Trung Quốc*, Bắc Kinh. Nxb. Thống kê Trung Quốc [国家统计局. (2021). “中国统计年鉴”, 北京: 中国统计出版社].

Chu Bang Phần. (2019). Phân tích hiện trạng vấn đề liêm chính học thuật của nước ta và sách lược ứng phó. *Khoa học và xã hội Trung Quốc*. tập thứ 9, kỳ thứ nhất [朱邦芬. (2019). “我国学术诚信问题的现状分析与应对策略”. 科学与社会, 第9卷, 第1期].

Chu Bang Phần. (2021). *Tuân thủ quy phạm học thuật, đề cao hơn sự chịu trách nhiệm về hành vi nghiên cứu khoa học* [朱邦芬. (2021). “遵守学术规范, 大力提倡负责任的科研行为”. <https://news.sciencenet.cn/htmlnews/2021/3/453773.shtm>

David Cyranoski. (2018). China introduces sweeping reforms to crack down on academic misconduct. *Nature*. Vol. 558, No. 14 June.

Đại học Khoa học và Công nghệ phương Nam. (2018). *Tuyên bố về tình hình nghiên cứu của phó giáo sư Hà Kiến Khuê đối với thực hiện chỉnh sửa gen trên phôi thai người*, ngày 26 tháng 11 năm 2018 [南方科技大学 (2018), 关于贺建奎副教授对人体胚胎进行基因编辑研究的情况声明, 2018年11月26日], <https://news.hub.sustech.edu.cn/html/201811/40136.html>

Hoàng Minh Quân. (2020). Nhìn lại vấn đề đạo đức trong nghiên cứu khoa học ở Trung Quốc. *Khoa học xã hội Việt Nam*. Số 8.

Li Tang. (2019). Five ways China must cultivate research integrity. *Nature*, Vol. 55, No. 28 November.

Lin Zhang, Yahui Wei, Gunnar Sivertsen, Ying Huang. (2022). The motivations and criteria behind China’s list of questionable journals, *Learned Publishing*, Vol. 35, Issue 4.

Mạng tân hoa. (2018). *Đại học Khoa học và Công nghệ Hà Bắc công bố kết quả điều tra và xử lý bài báo bị rút lại của nhóm Hàn Xuân Vũ*, ngày 1 tháng 9 năm 2018. [新华网. (2018). 河北科技大学公布韩春雨团队撤稿论文的调查和处理结果, 2018年9月1日]. http://www.xinhuanet.com/politics/2018-09/01/c_1123365252.htm

Nguyễn Anh Chương. (2016). Một số vấn đề về cải cách, mở cửa của Trung Quốc từ năm 1978 đến nay. Nxb. Đại học Vinh.

Nguyễn Anh Chương. (2023). Bàn về ‘ba đánh giá’ trong đổi mới quản lý khoa học và công nghệ ở Trung Quốc từ năm 2016 đến nay. *Nghiên cứu Trung Quốc*. Số 1(257).

Tập Cận Bình (2017), Quyết thắng xây dựng toàn diện xã hội khá giả để giành thắng lợi vĩ đại chủ nghĩa xã hội đặc sắc Trung Quốc trong thời đại mới, *Báo cáo tại Đại hội đại biểu toàn quốc lần thứ XIX của Đảng Cộng sản Trung Quốc* [习近平. (2017). “决胜全面建成小康社会夺取新时代中国特色社会主义伟大胜利—在中国共产党第十九次全国代表大会上的报告”]. http://www.xinhuanet.com/politics/19cpcnc/2017-10/27/c_1121867529.htm

Triệu Dũng. (2021). Phân loại hành vi bất chính học thuật trong nước và ngoài nước: Mang đến tham khảo quan trọng cho việc xây dựng thể chế liêm chính nghiên cứu khoa học của đất nước [赵勇. (2021). “国内外重大学术不端事件梳理：给国家科研诚信体系建设带来重要启示”. <https://news.sciencenet.cn/htmlnews/2021/4/455609.shtm>

Văn phòng Trung ương Đảng, Văn phòng Quốc vụ viện Trung Quốc. (2018a). *Một số ý kiến về tăng cường hơn nữa xây dựng liêm chính nghiên cứu khoa học*, ban hành ngày 30 tháng 5 năm 2018, số chỉ mục: 306-03-2018-731 [中共中央办公厅, 国务院办公厅. (2018a). “关于进一步加强科研诚信建设的若干意见”. 印发2018年5月30日, 索引号: 306-03-2018-731].

Văn phòng Trung ương Đảng, Văn phòng Quốc vụ viện Trung Quốc (2018b), *Ý kiến về đi sâu cải cách đánh giá dự án, đánh giá nhân tài, đánh giá đơn vị*, ban hành ngày 3 tháng 7 năm 2018, số chỉ mục: 306-03-2018-453 [中共中央办公厅, 国务院办公厅. (2018b). 关于深化项目评审,人才评价,机构评估改革的意见. 印发2018年7月3日, 索引号: 306-03-2018-453].